

ОСОБЛИВОСТІ ПОЛІТИЧНИХ ТЕОРІЙ ЕПОХИ МОДЕРНУ ТА ПОСТМОДЕРНУ

У статті розглядаються особливості культури епохи модерну та постмодерну стосовно генезису і змісту політичних теорій. Визначено основні теоретичні та концептуальні підходи до дослідження політичних доктрин початку XXI століття. Особливу увагу приділено появі в сучасній політології так званих «гібридних» концепцій.

Ключові слова: модерн; постмодерн; традиціоналізм; раціоналізм; ірраціоналізм; політологія модерну; політологія постмодерну; гібридна модель концепції.

Постановка проблеми. Традиційний підхід до історії політичних теорій зазвичай означає їх аналіз і характеристику в минулому і сьогодні на основі канонічної історичної періодизації – політична думка Стародавнього світу, Середньовіччя, Нового і Новітнього періодів історії. В принципі це допустимо, хоча подібна жорстка прив'язка періодизації в політології до загальноприйнятої історичної істотно затушовує своєрідність генези багатьох політичних теорій, зародження в них певної якості «раніше свого періоду» і продовження існування її «після нього». Таким чином, багато політологічних концепцій позиціонуються не за своєю історико-змістовною природою, а виключно за часом існування, через що іноді уявляються «чужими» або випадковими в своїх хронологічних періодах. Даного недоліку, на наш погляд, позбавлене використання в політології як додаткового підходу такого, що виділяє в історії після періоду Середньовіччя (раннього, високого і пізнього), епоху модерну та епоху постмодерну з адекватним урахуванням їх специфіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різноманітним аспектам культури модерну та постмодерну присвятили свої роботи Ж. Бодріяр, П. Бурдьє, Д. Белл, Д. Гіббінс, Ж.-Ф. Ліотар, Е. Масуда, Б. Реймер, Е. Тоффлер, М. Фуко (*J. Baudrillard; P. Bourdieu; D. Bell; J. Gibbins; J.-F. Lyotard; Y. Masuda, B. Reimer; A. Toffler; M. Foucault*) та інші зарубіжні і вітчизняні вчені. У той же час, як показує аналіз, їх дослідження не отримали ще адекватного відбиття в площині політичної науки, зокрема щодо змісту політичних теорій.

Метою статті є виявлення характерних особливостей культури модерну і постмодерну, які здійснили принциповий вплив на зміст політичних теорій, та позначення відповідних тенденцій в політології на початку XXI століття.

Виклад основного матеріалу. Поняття «модерн», появою якого людство зобов'язане в першу чергу мистецтву, філософії та культурології Заходу, служить сукупним позначенням історичної епохи нового і новітнього часу до епохи постмодерну. Сучасна

політична наука як частина духовної культури суспільства містить елементи культури модерну і постмодерну. Це означає, наприклад, що в наші дні теорія демократії включає в себе як канонічні доктрини, що сформувалися в епоху модерну, так і більш нові концепції, що відображають епоху постмодерну. Більш того, деякі концепції, що традиційно розглядаються як частина політології модерну оскільки з'явилися раніше, ніж постмодерн став сприйматися на науковому рівні, в дійсності є фактичними початками постмодерну, які випередили відповідну епоху (наприклад, концепти елітарної, делегованої, консоціальної демократії тощо). Політологія модерну – галузь суспільствознавства, що розглядає та вивчає науку про політику в епоху модерну (від середньовіччя до постмодерну), окремі елементи якої зародилися до цієї епохи і зберігаються після неї.

Епоха модерну прийшла на зміну європейського середньовіччя. Точніше, перехідна епоха Відродження десь в XVI–XVII столітті переросла в епоху, яку назвали «сучасністю» або «модерном».

На думку відомого німецького філософа і соціолога Ю. Хабермаса (*J. Habermas*), модерн виступає в якості інтегральної характеристики європейського суспільства та культури і її використання пов'язано з позначенням етапу становлення та еволюції індустріального суспільства, що приходить на зміну традиційному [5, с. 395]. Суспільство, життєдіяльність якого, на переконання його членів, визначалася Промислом Божим (провидінням), перетворилося в суспільство, рушійною силою якого виступав, як тепер уявлялося, – всемогутній людський Розум (лат. – *Ratio*). На зміну традиціоналізму прийшов раціоналізм, релігійної віри – прагматичний розрахунок (з політики виключили релігійну мораль, замінивши її на практицизм, реалізм і доцільність), примату божественного – примат людського. В області політичних теорій зародження модерну найбільш помітно проявилось в творчості Н. Макіавеллі. Багато ідей, якими людство продовжує користуватися сьогодні: лібералізм, соціалізм, націоналізм, буржуазна демократія, поділ влади

– є спадщиною модерну. Підкреслимо, що мова йде не про перегляд змісту політичних теорій або часу їх існування, а про інший варіант їх позиціонування на матриці модерну.

Зазначимо основні, на наш погляд, атрибути модерну, що мають безпосереднє відношення до політології:

- індустріалізм і секуляризація, що позначають історичний процес переходу від традиційного аграрного суспільства до сучасного індустріального секулярного суспільства;

- раціоналізм і виключення теології з політики, пошук нерелігійних джерел людської активності;

- апологія Розуму, віра в його всемогутність і претензія на здатність людини перетворювати суспільство (і природу) у відповідності зі своїми ідеями;

- матеріалізм в різних іпостасях (метафізичний, механістичний, діалектичний) та відповідний всеохоплюючий детермінізм (акцент на причинно-наслідковій зв'язки);

- претензія на повний реалізм;

- прагматизм – спрямованість до прикладних теорій і досліджень, до використання напрацювань суміжних наук;

- гуманізм і антропоцентризм, віра в позитивний потенціал людини;

- концептуальна визначеність доктрин, їх опора на «Великі наративи» (твердження через виклад);

- спрямованість до майбутнього, схильність до прогнозиці та політичної футурології;

- емпіризм, спрощений підхід до принципу верифікації (можливості перевірки концепції);

- прагнення виключити логічні суперечності та нерозкриті невизначеності, апологія впорядкованості і континуальності в поєднанні з осудженням безладу і дискретності;

- конструктивізм – пропозиція і розробка проектів перебудови суспільства і системи влади;

- присутність політичних і теоретичних реліктів попередньої епохи;

- співіснування християнської моральності з атеїстичною, яка отримує своє поширення і обґрунтування саме в модерні;

- народження нової течії в західному християнстві – протестантизму, своєрідного варіанту християнства епохи модерну, який йде по шляху раціоналізації віри та виключення з неї містики;

- в самому модерні присутні критичні антимодерністські тенденції, які врешті-решт створюють базис розвитку постмодерну.

Модерн ознаменувався також: формуванням нової західноєвропейської цивілізації; виникненням європоцентризму, який в явній або латентній формі відстоює перевагу західноєвропейської цивілізації; потужною експансією європейської цивілізації в інші райони світу; появою цілого спектра схем організації або перетворення суспільства на гуманістичних засадах. Він прагнув не просто до наукового пізнання політичної реальності, але до її моделювання та осмисленої, цілеспрямованої зміни. Абсолютна більшість відомих теорій демократії виникли і набули каноніч-

ний – зразковий і загальноприйнятий характер – саме в епоху модерну.

Аналіз історичного процесу останніх десятиліть свідчить про те, що людство перебуває на межі якісно нової фази своєї історії. На цьому рубежі зустрілися «модерн» і «постмодерн» – принципово нова, наступна за модерном епоха. Постмодерн є історичним наступником модерну. Ідеали модерну в процесі їх реалізації принесли не тільки позитивні результати, але і негативні. Діалектика суспільного розвитку виявилася такою, що різні втілення перспективних конструкцій і розробок мислителів модерну виявилися несподівано поганими по суті. Причиною великого провалу модерну і ідеї суспільного прогресу можна вважати нереалізовані проекти модернізації світу, ліквідації прірви між «багатими» і «бідними» громадянами однієї країни і народами різних держав, в результаті чого «постмодерн, по суті, стає ідейно-політичною, теоретичною та світоглядною реакцією на дану, гігантську за масштабами і значущістю, невдачу модерну» [4, с. 48].

Назвати дату, з якої почався постмодерн, не береться ніхто з серйозних дослідників. Багато вчених вважають, що він почався в другій половині XX ст. – десь після Другої світової війни. Але переконливі аргументи на доказ того, що постмодерн бере свій початок у другій половині XX ст., відсутні. Крім того, маса явищ, приписуваних йому, спостерігається і в першій половині XX ст., і навіть раніше, наприклад, – «демократії освіти» Дж. С. Мілля (*J. S. Mill*). І це зрозуміло. Перехід культури в новий стан – це поступовий процес, який починається зі слабких тенденцій, що набирають свою силу довгі роки.

Поняття «постмодерн» і «постмодернізм» надзвичайно багатозначні і в них вкладають різний зміст. Можна знайти десятки визначень постмодерну. Багато вчених взагалі відмовляються визнавати факт постмодерну. Але не можна заперечувати повністю те, що пов'язано з цим поняттям. Постмодерн – різноманітна концепція сприйняття світу в епоху постіндустріалізму, що спирається на недовіру до раціоналістських концепцій традиційного модерну і сумнів в адекватності відображення реальності в людській свідомості. Простіше кажучи, поняття «постмодерну» використовується для позначення періоду подолання ідей і практики епохи модерну. Як зауважив М. Фуко (*M. Foucault*), постмодерністи проголосили «право на повстання проти Розуму» [Цит. за: 1, с. 372]. Свідомість постмодерну не тільки пасивно прийняла і відобразила світ з більшою повнотою, вона й сама стала активно підлаштовуватися під це нове бачення – відмовлятися від пошуку істини, уникати конкретних суджень, відрікатися від визначеності моралі, заперечувати детермінованість вчинків і т. д. Одним з перших сучасне суспільство як постмодерністське охарактеризував французький філософ Ж. Ліотар (*J.-F. Lyotard*), який опублікував в 1979 р. роботу «Стан постмодерну».

Феноменально широкий спектр проявів постмодерну в різних сферах суспільства в поєднанні з властивою йому відмовою від визначеності ускладнює опис його характерних ознак. Тому вкажемо лише деякі з атрибутів епохи постмодерну, які можна спро-

ектувати на духовну культуру суспільства і розглядати в якості основи постмодерністської політології:

- перехід людства в цілому до постіндустріальної цивілізації (суспільству споживання і способу виробництва з використанням ядерної енергії, електроніки, біотехнологій і т. д.), відхід від попереднього панування універсалізму, раціоналізму і від принципів чистої економічної доцільності;

- крах усіх «великих ідей», апології Розуму, ідеалів і цінностей, які виникли в попередню епоху модерну;

- заперечення науковості в її позитивістському і сцієнтистському розумінні;

- неодетермінізм, який замінює раціональність на спонтанність, що передбачає нелінійність, багатоваріантність і невизначеність розвитку, природність випадковості та аномальності, непередбачуваних аномалій і альтернатив (як альтернативи в його діалектиці виступають: традиційність – інноваційність, традиціоналізм – лібералізм, демократія – авторитаризм, стабільність – ризик, соціальна стабільність – криза і багато іншого);

- ірраціоналізм постмодерну, який провокує відродження елементів оновленої релігійності і визнання трансцендентного;

- визнання численних ризиків і хаосу частиною соціальної реальності, породженої невизначеністю і непередбачуваністю розвитку; при цьому «безлад» не означає хаос і негативне, а «порядок» – раціональне і позитивне, тому що хаос – це не відсутність порядку, а перехід системи на якісно новий рівень розвитку (наприклад, «керований хаос»);

- безпрецедентний плюралізм – різке зростання культурного і соціального різноманіття, зростання багатоваріантності розвитку за однакової кількості позицій – жодна позиція не повинна претендувати на верховенство; в сфері моралі це веде до її розмивання, амбівалентності;

- неприйнятність будь-яких правил та принципів, які претендують на істинність, загальність і незмінність; заміна формальної верифікації, яка спирається на невизначеність і непередбачуваність на відкладену або віртуальну;

- умовність будь-якого твердження про реальність – вона завжди мислиться полемічною, і єдина константа – це множинність описів цієї самої «реальності»;

- еkleктизм (ігнорує істину і логіку, несуперечливо об'єднує множинність в будь-якому більш загальному форматі), рівнозначне використання самих різних методологій і методик;

- формування нової системи стимулів і мотивів діяльності людини, заміщення матеріальних орієнтирів культурними та іншими;

- позамежна толерантність, яка виникає під впливом плюралізму, буття в умовах невизначеності, відмови від будь-яких загальних правил і принципів, політичний опортунізм;

- глибинний песимізм, скептицизм та іронія у відношенні до всього і, перш за все, до пізнання та істини;

- деконструкція як спосіб мислення і пізнання (розкладання і декомпозиція всього, що виглядає ціліс-

ним, значним і справжнім на прото-елементи, щоб зробити чергову рекомпозицію);

- критика і деконструкція метанаративів періоду модерну, зокрема критика «Великого нарративу» і відмова від нього на користь мінінартивів та їх конструювання;

- повне домінування масової культури;

- широке розповсюдження політтехнологій, панування ЗМІ та їх продуктів, символізація реальності, неймовірно потужний ідеологічний механізм (хоч його наявність офіційно заперечується), за допомогою якого здійснюється маніпулювання масами – найтонше та найефективніше маніпулювання за всю історію людства;

- проектування спонтанного: постмодерністська політика прагне створити вид нібито невідконтрольної і вільної – вибори, громадська думка, масові рухи, колективні ініціативи та інші «спонтанні явища», в результаті мається не те, що природно склалося, а штучний проект, своєрідний політичний симулякр;

- відмова від ідеї національної держави і висунення на перший план інших соціокультурних моделей;

- в методології політологічного дослідження плюралізм і «множинність» постмодерну проявляється у вигляді фіксації права на існування різних рівнозначних концептуальних підходів, в тому числі і таких підходів, які взаємовиключають одне одного; наслідком цього є заперечення універсальної істини, що робить безглуздим розгляд проблеми про відповідність будь-яких наукових течій цьому критерію;

- вивчення феномена влади без посилання на якусь єдину істину, яка раз і назавжди була встановлена і не підлягає сумніву; коріння політичних інститутів і дискурсів слід досліджувати, як вважає представник постструктуралістського напрямку М. Фуко, таким чином, щоб «виявити голу боротьбу за владу як підставу всіх інститутів і дискурсів» [Цит. за: 3, с. 353];

- епоха постмодерну породила нову форму поневолення і вправного маніпулювання масами: при зовнішній видимості та індивідуальному відчутті більшої свободи насправді маси стають більш залежними.

Як вже зазначалося раніше, сьогодні постмодерн та модерн співіснують. Постмодерну не вдалося витіснити модерн зі сфери наукового знання і повністю зайняти його місце.

Як і раніше теорії модерну залишаються привабливими і життєздатними, що не дивно, якщо мати на увазі джерела модерну: ідеї Н. Макіавеллі, класичний лібералізм, гуманізм, марксизм, вчення М. Вебера і Е. Дюркгейма. Сучасними зарубіжними дослідниками і представниками постмодерну в соціології, філософії і політології являються Ж. Бодріяр, П. Бурдьє, Д. Белл, Д. Гіббінс, Ж.-Ф. Ліотар, Е. Масуда, Б. Реймер, Е. Тоффлер, М. Фуко, частково – Ю. Хабермас. Таким чином, частина представників політичної науки наших днів як і раніше дотримується методології модерну. Інша частина політологів проявляє постмодерністське світосприйняття, причому найчастіше абсолютно неусвідомлено або навіть висловлюючи негативне ставлення до самої ідеї постмодерну. І, нарешті, чимало політологів цілком благополучно

поєднують у творчості елементи як модерну, так і постмодерну. Постмодерн проявився в розмиванні і деконструкції межі між концепціями ідентитарної і конкурентної демократії та в появі нових теоретичних конструкцій, відповідних природі постмодерну. Як приклад теорій постмодерну можна назвати концепції «східноазійської» демократії, тоталітарної демократії, ліберального тоталітаризму, авторитарної демократії, демократії «з означеннями» (*democracy «with adjectives»*) тощо.

Зазвичай політичні системи, що відрізняються від канонічних західноєвропейських теорій і мають елементи різних типів політичного устрою, в форматі політології модерну розглядалися як тимчасові і їх називали «перехідними» (тепер – «гібридними»). Тим самим підкреслюється їх аномальний, «дефектний» характер і перспектива необхідності позбавитися флуктуації шляхом переходу в більш досконалий стан (мається на увазі – відповідний ідеалу ліберальної демократії). Оскільки методології постмодерну такий підхід чужий, то в постмодерністській політології подібні феномени можуть розглядатися не як «дефектні» аномалії, а як «правильна» визначеність, повністю адекватна своїми умовами і тому – досконала. Більш того, цілий ряд неканонічних демократій своїм тривалим існуванням спростував тезу про їх тимчасовий характер. Як зазначав на початку 1990-х років аргентинський політолог Г. О'Доннелл (*G. O'Donnell*), існуючі теорії та типології демократії (представницької) розглядають її з усіма варіантами і підтипами на реаліях високорозвинених капіталістичних країн. У той же час за межами розвиненого Заходу існують інші моделі демократії, цілком стійкі, які не є перехідними і вимагають нової типологізації [6, 3]. Поняття «перехідні» системи в багатьох випадках поступилося місцем більш придатному терміну – «гібридні».

Гібридні концепції демократії по-праву слід вважати дітищем постмодерністської політології. Зви-

чайно, відповідні їм системи існували і до постмодерну. Але в рамках модерністської політології їх зазвичай відносили до якого-небудь з канонічних типів або трактували як тимчасовий, перехідний стан на шляху до таких. Оскільки динамічні процеси стабільного зображення не мають, то подібні системи специфічної концептуальної розробки не отримали. Політологія постмодерна вже в своїх ранніх проявах першою визнала гібридні демократії стійким типом і спробувала дати відповідні теоретичні описи і класифікацію. Цьому сприяв також такий об'єктивний чинник, як значне збільшення кількості подібних систем за історично короткий період.

В рамках гібридних систем в значній мірі умовно (що цілком відповідає парадигмі невизначеності постмодерну) можна виділити групи, подібні або близькі основним типам політичних систем в політології модерну та оригінальні концепції. Наприклад, в форматі гібридної демократії концепції діляться на: а) субідентитарні (*sub-identical*) та б) напівконкурентні (*semi-competitive*). У субідентитарних концепціях ідея пріоритету суспільного над приватним або іншої альтернативи лібералізму не веде до примусової тотожності інтересів і допускає існування опозиції. У напівконкурентних концепціях визнання неоднорідності суспільства і наявність змагальних виборів не обов'язково підкріплюється їх відкритістю, непередбачуваністю результату і загальною орієнтацією на народовладдя.

Висновки. Врахування специфічних особливостей культури періоду модерну та постмодерну дозволяє повніше характеризувати генезис, природу і риси ряду політичних теорій, їх місце в історії розвитку політичної думки, позначає важливі тенденції в еволюції політології та її суттєві властивості на початку ХХІ століття.

Список використаних джерел

1. Василенко И. А. Интерпретация истории и парадигмы исторического знания // *Философия истории* / Под ред. А. С. Панарина. – М. : Гардарики, 1999. – С. 223 – 247.
2. Жуковский А. Г. Постмодернизм в политологии: методологические возможности в исследовании политических процессов [Электронный ресурс] // *Современные исследования социальных проблем*. – 2011. – № 4. – Режим доступа : <http://cyberleninka.ru/article/n/postmodernizm-v-politologii-metodologicheskie-vozmozhnosti-v-issledovanii-politicheskikh-processov>.
3. Макаренко В. П. Аналитическая политическая философия. – М. : Праксис, 2002. – 416 с.
4. Мнацаканян М. О. Модерн и постмодерн в современной социологии // *Социологические исследования*. – 2008. – № 12. – С. 46–53.
5. Хабермас Ю. Философский дискурс о модерне. Двенадцать лекций. – М. : Издательство «Весь Мир», 2008. – 416 с.
6. O'Donnell G. Delegation Democracy? // *The Helen Kellogg Institute for International Studies*. University of Notre Dame, South Bend, Indiana. – Working Paper #171 (March 1992). – 17 p.

В. Е. Курило,

канд. ист. наук, доцент кафедры,

Черноморский национальный университет им. П. Могилы, г. Николаев, Украина

ОСОБЕННОСТИ ПОЛИТИЧЕСКИХ ТЕОРИЙ ЭПОХИ МОДЕРНА И ПОСТМОДЕРНА

В статье рассматриваются особенности культуры эпохи модерна и постмодерна применительно к генезису и содержанию политических теорий. Определены основные теоретические и концептуальные подходы к исследованию политических доктрин начала ХХІ века. Особое внимание уделено появлению в современной политологии так называемых «гибридных» концепций.

Ключевые слова: модерн; постмодерн; традиціоналізм; раціоналізм; ірраціоналізм; політологія модерна; політологія постмодерна; гібридна модель концепції.

V. Kurillo,
PhD in Historical sciences, Associate Professor,
Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolayiv, Ukraine

FEATURES OF THE POLITICAL THEORIES OF MODERNITY AND POSTMODERNITY

The article deals with the features of the culture of modernity and postmodernity in relation to the genesis and maintenance of political theories. The term «modern» is the aggregate designation of the epoch of new and modern times to the period of postmodernism. In the political theories the birth of modernism most notably manifested in the works of Machiavelli. Among the political attributes of modernity the central place are occupied by rationalism and the exclusion of theology from politics, the apology of Mind, the belief in its omnipotence and the ability of man to transform society (and nature) in accordance with his ideas, comprehensive materialism and determinism, humanism, conceptual certainty of doctrines, pragmatism, empiricism, the development of projects for changing society and the system of state power, eurocentrism and so on. The political theory of modernism aspired to scientific knowledge of political reality, the elaboration of concepts that shape a perfect society on the basis of bourgeois ideology – often in the form of democracy, the creation of various doctrines of struggle for the building of a just society, a purposeful change in the principles of political life. Postmodern is the concept of a diverse perception of the world in the era of post-industrialism, based on distrust of the rationalistic traditional concepts of modernism and questioning the adequacy of the reflection of reality in the mind of a person. The paper marked the main theoretical and conceptual approaches to the study of the political doctrines of the early XXI century. The key attributes of postmodern political science are the departure from the former dominance of rationalism, the rejection of the exaltation of the Mind, the recognition of the transcendent, unprecedented pluralism, the rejection of ideals and values that occurred in the previous era. The modernist apology for uncertainty includes nonlinearity and multivariance of development, the naturalness of randomness and abnormality, unpredictable anomalies and alternatives. Particular attention is paid to the appearance in the political science of our days of so-called «hybrid» concept models.

Key words: modern era, postmodern era, traditionalism, rationalism, irrationalism, political science of modernity, political science of postmodernity, hybrid concept model.

Рецензенти: *Семенченко Ф. Г.*, д-р політ. наук, професор,
Херсонський національний технічний університет, м. Херсон;
Громадська Н. А., канд. політ. наук, доцент,
Чорноморський національний університет імені Петра Могили, м. Миколаїв.

© Курілло В. Є., 2017

Дата надходження статті до редколегії 04.03.17